

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ПЕТРА МОГИЛИ**

Факультет політичних наук

Кафедра соціології

**ОСВІТНЯ МІГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ЗА КОРДОН ЯК
СКЛАДОВА ОСВІТНЬОЇ МОБІЛЬНОСТІ**

АВТОРЕФЕРАТ

дипломної роботи

на здобуття освітнього ступеню «магістр»

Виконала:

студентка VI курсу групи 663

Галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові
науки»

Спеціальність: 054 «Соціологія»

Іжбінська Євгенія Михайлівна

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Фесенко Артур Михайлович

Миколаїв – 2020

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Соціальні практики навчання за кордоном поширена у всьому сучасному глобалізованому світі. Причому українська молодь не відстає від світових тенденцій, активно і у все більше зростаючих масштабах беручи участь у освітньо- а також і трудовіміграційних процесах, географія яких простирається від східних сусідів України (на кшталт Польщі або Чехії) й до далеких Сполучених Штатів Америки на заході та Китаю – на сході.

Але по відношенню до слабо- та середньо розвинених країн (до яких нині належить і Україна) зовнішньоміграційні процеси, зокрема освітні, стають джерелом чималих ризиків, серед яких основним стає «відтік» освіченої та перспективної молоді. Річ у тім, що, навчаючись у більш розвинених та благополучних країнах, молодь має змогу не тільки отримувати якісні професійні знання та навички: вона небезпідставно сподівається на те, що для неї у подальшому знайдеться і робота, і загалом така «життєва ніша», яке буде відповідати її вимогам та очікуванням щодо рівня і якості життя, бажаного соціального статусу та соціальних можливостей. Це означає, що, починаючись як освітня, зовнішня міграція має потенціал перетворення на трудову й далі – на безповоротну (тобто, еміграцію). Для країни-донора «відтік» такої молоді тягне за собою величезні демографічно-економічні втрати та ставить під загрозу майбутнє країни.

Отож, з огляду на сучасні умови розвитку України має місце актуалізація потреб у соціологічному вивченні освітніх міграцій української молоді, в тому числі й безпосереднього бачення самою молоддю свого місця у цих процесах соціумі, відповідні настрої та наміри, що дозволять оцінити освітньо-міграційний потенціал української молоді в цілому.

Метою дипломної роботи є характеристика та визначення особливостей участі української молоді у освітніх зовнішньоміграційних процесах.

Відповідно до поставленої мети передбачається вирішення таких **завдань:**

- Розглянути соціальну та освітню мобільність у площині соціологічного дискурсу;
- Сформувати соціологічне уявлення про освітньоміграційні процеси як тренд сучасної доби;
- Охарактеризувати українську молодь як мобільну соціальну групу зі значним освітньоміграційним потенціалом;
- Здійснити аналіз основних освітньоміграційних процесів, у яких бере участь сучасна українська молодь, встановлюючи також взаємозв'язок між освітньою та трудовою мобільністю;
- Дослідити ставлення щодо освітньої міграції за кордон миколаївської молоді, дізнатися про освітні наміри, майбутні плани тієї молоді, яка мала досвід навчання за кордоном;
- Визначити основні шляхи вирішення тих проблем, що виникають через масштабність виїзду української молоді за кордон задля отримання освіти.

Об'єктом дослідження є зовнішньоміграційний вимір освітньої мобільності.

Предмет дослідження – зовнішні освітньоміграційні процеси за участю української молоді у сучасну добу.

Методологічна основа. Методологія дослідження базується на принципах об'єктивності, системності, комплексності, діалектики.

У ході дослідження застосовувалися різноманітні **методи:**

а) загальнонаукові – аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, порівняння, статистичний метод;

б) емпіричні – анкетне опитування, глибинне інтерв'ю.

Застосування цих методів зумовило системність та комплексність дослідження.

Наукова новизна представлена детальним вивченням освітньої міграції в контексті феномену освітньої міграції, результатами соціологічних досліджень з вивчення думок реальних та потенційних освітніх мігрантів, їх бачення реальних причин виїзду та майбутніх перспектив працевлаштування.

Практичне значення дипломної роботи полягає в тому, що її результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі під час викладання таких навчальних дисциплін, як «Основи демографії», «Соціальна статистика», «Соціальна політика», «Соціологія молоді», «Соціологія праці та зайнятості населення», «Соціологія міграції», «Соціологія освіти».

Апробація результатів дослідження. Результати дипломного дослідження пройшли апробацію на конференціях «Могилянські читання – 2018» (Миколаїв, 2018) та «Могилянські читання – 2019» (Миколаїв, 2019), за підсумками яких опубліковано тези відповідних доповідей.

Публікації. Ключові положення дипломної роботи викладено у:

1) науковій статті «Освітньо-трудова міграція освіченої молоді як тренд сучасної доби» (у співавторстві з науковим керівником, доцентом кафедри соціології ЧНУ ім. Петра Могили А. М. Фесенком та кандидатом соціологічних наук, доцентом кафедри соціології ЧНУ ім. Петра Могили В. О. Черною), опублікованій у фаховому соціологічному журналі «Габітус» (вип. 6) 25.06.2018 року;

2) науковій статті «Освітня міграція української молоді за кордон як актуальна проблема сьогодення» (у співавторстві з науковим керівником, доцентом кафедри соціології ЧНУ ім. Петра Могили А. М. Фесенком та кандидатом соціологічних наук, доцентом кафедри соціології ЧНУ ім. Петра Могили В. О. Черною), опублікованій у збірнику наукових праць «Соціальні технології» (вип. 83) від 30.10. 2019 року.

Структура дипломної роботи відповідає поставленій меті та визначеним завданням і складається зі вступу, трьох розділів основної частини (9 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та 5

додатків; містить 17 таблиць та 18 рисунків. Список використаних джерел включає 41 найменування, серед яких 28 електронних публікацій. Загальний обсяг роботи складає 142 сторінки, у тому числі основного тексту – 91 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, основні завдання, розкрито наукову новизну та практичне значення дослідження, наведено дані про апробацію основних одержаних результатів та наукові публікації автора роботи.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади соціологічного вивчення освітньої мобільності та освітньої міграції»** досліджується вся наявна база джерел та літератури, визначено ступінь дослідження теми. Розділ включає в себе три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Соціальна мобільність як об'єкт соціологічного дослідження»* визначено, що соціальна мобільність – це поняття, що описує різноманітні переміщення людей у соціальному просторі за умов дії як суспільних факторів, так і особистісних мотивацій. І однією з визначальних рушійних сил соціальної мобільності є прагнення до підвищення власного соціального престижу при зміні соціального статусу – що й підштовхує людину до пошуків вигідної для себе соціальної траєкторії.

Соціальна мобільність є важливим інструментом аналізу динаміки суспільства, зміни його соціальних параметрів. В наступному параграфі буде детально розглянутий такий важливий соціальний параметр мобільності як освіта. Адже освіта в сучасність – це не тільки можливість отримати певні знання, але й один із рушійних мотивів, які залучають молодих людей до активних мобільних процесів суспільства.

У *підрозділі 1.2 «Освітня мобільність та освітня міграція в контексті соціальної мобільності»* було розглянуто явище освітньої міграції та освітньої мобільності, отож, характеризуючи сутність освітньої міграції, можна стверджувати, що це масове соціокультурне явище, пов'язане з переміщенням людей за межі регіону чи країни постійного проживання з метою підвищення свого освітнього рівня, здобуття нових знань.

Кажучи про освітню мобільність та освітню міграцію як її вимір, варто підкреслити, що це дуже актуальні для нашої країни теми, із відповідним колом практичних проблем, шансів та загроз. Зокрема, в Україні існують реальні проблеми з «витоком умів» за кордон, де освічені українці нерідко залишаються назавжди, причому тут йдеться насамперед про молодь.

У підрозділі 1.3. «Освітня міграційна активність молоді як тренд сучасної доби» було визначено, що освітня міграція для молоді багатьох країн і стає своєрідним мейнстрімом, причому студенти зі слабко- та середньо розвинених країн ідентифікують отримання освіти за кордоном не стільки з її якістю, скільки з її престижністю.

Але саме такий вид міграційної поведінки освіченої молоді є небезпечним для країни-донора, яка може зазнати великих втрат, які стосуватимуться економічної, демографічної, політичної сторін. Особливою загрозою тут виступатиме вірогідне руйнування демографічного та професійного потенціалу країни, що й стає у сучасну добу головною перешкодою для її успішної розбудови та конкурентоспроможності на світовій арені.

У другому розділі «**Освітньоміграційна активність сучасної української молоді та її особливості**» досліджено, яким є наразі стан виїзду української молоді за кордон, державні статистичні дані щодо молодих українських мігрантів, а також можливі перспективи розвитку даного процесу та його наслідки для України загалом.

У підрозділі 2.1 «Освітня мобільність та міграція української молоді за кордон: стан, тенденції розвитку, перспективи» виявлено, що найбільш вагомою причиною освітньої міграції для української молоді виступає саме знецінення, що, на жаль, відбулися у сфері освіти та у сфері суспільної праці на теренах України протягом останніх років і навіть десятиліть. Отримання ж якісної закордонної освіти – це шлях до здобуття бажаного місця на ринку

праці та реалізації себе як висококваліфікованого працівника на теренах значно більш розвинених і стабільних країн, ніж нині являє собою Україна.

У підрозділі 2.2 «Освітньо-міграційні наміри та орієнтації української молоді» було проаналізовано актуальні соціологічні дослідження та їх результати щодо освітньо-міграційної ситуації в українському просторі. Отож, дані дослідження продемонстрували, що українська молодь прагне їхати за кордон, там для її професійного та трудового розвитку є більше можливостей, ніж на батьківщині.

Це не в останню чергу свідчить про наявність великих проблем у системі вищої освіти в Україні. Масовий виїзд української молоді на навчання за кордон становить велику загрозу для майбутнього України. Проблема втрати інтелектуального потенціалу України обумовлена багатьма чинниками, серед яких: зростання попиту на інтелектуальні кадри на світовому ринку праці і несприятлива економічна та соціально-політична ситуація на території України, низький рівень освіти, що змушують українську молодь отримувати вищу освіту за кордоном, а також залишатися там жити.

У підрозділі 2.3 «Освітня та трудова мобільність української молоді: взаємний зв'язок» було з'ясовано, що освітня та трудова міграції зовнішнього характеру є багато у чому взаємопов'язаними процесами, актуальними в сучасних українських кризових по відношенню до молодіжного середовища умовах.

Українська молодь, насамперед студенти старших курсів, розуміючи сучасні можливості та перспективи навчання за кордоном, починає відверто нехтувати вітчизняною освітою. На ґрунті ж проблем на вітчизняному молодіжному ринку праці освітня міграція переростає у трудову, що призведе до «вимивання» перспективного трудового потенціалу нашої країни.

У третьому розділі «Регіональні особливості освітньо-міграційних намірів молоді (на прикладі м. Миколаєва)» було наведено та

інтерпретовано результати виконаних автором власних емпіричних соціологічних досліджень за темою дипломної роботи.

У підрозділі 3.1 «Закордонні освітньо-міграційні наміри миколаївської молоді (за результатами анкетування)» було проаналізовано результати анкетного опитування сучасних студентів миколаївських вишів, за яким виявлено, що 2/3 опитаних замислюються над перспективою навчання за кордоном (хоча практичні кроки щодо цього здійснила меншість з таких респондентів). З'ясовуючи, чи повернулись би респонденти після навчання працювати до України, було встановлено, що переважна більшість опитаних (80 %) залишилась би і працевлаштувалися за кордоном. Більшість жінок неодмінно б залишилися після навчання в іноземній країні, в той час коли чоловіки, в більшій мірі бажають повернутися додому. Цікаво, що серед респондентів гуманітарного профілю, основною причиною обрання іноземної освіти є перспектива подальшого працевлаштування, кращі умови та оплата праці, а у респондентів технічного напрямку, головним є висока якість іноземної освіти, відповідність кваліфікації запитам сучасного ринку праці.

У підрозділі 3.2 «Освітньо-міграційний досвід миколаївської освіченої молоді (за результатами інтерв'ювання)» було наведено результати другого етапу емпіричного дослідження із використанням якісного методу – інтерв'ювання. Було одержано цінний соціологічний матеріал стосовно думок та подальших намірів тих освічених молодих людей, які вже навчалися за кордоном та отримали вагомий досвід проживання в іноземній країні. Зокрема, всі учасники інтерв'ю погоджувалися з тим, що освітня міграція є трендовим явищем для української молоді, а основною причиною того, чому вона прагне навчатися за кордоном – це якість закордонної освіти, та, відповідно, подальша впевненість в тому, що по закінченню ЗВО можна бути конкурентоспроможним на ринку праці.

Кажучи про країни, які є бажаними для миколаївської молоді для вступу, то на обох етапах дослідження було з'ясовано, що найбільш

популярними є Польща, Німеччина, Велика Британія, меншою мірою Чехія та деякі інші європейські країни. Загалом, молодь обираючи ту чи іншу країну для вступу до вишу, звертала свою увагу не тільки на високий рівень знань, який можна отримати в університетах даної держави, але і на її рівень економіки, соціально-демографічні аспекти, можливості самореалізації для пересічного освітнього мігранта.

У **висновках**, у відповідності до поставлених завдань, здійснено теоретичні узагальнення по темі, наведено основні дані та результати соціологічних досліджень, що здійснювалися на загальноукраїнському матеріалі та результати за емпіричною частиною дипломної роботи.

Загалом, підбиваючи підсумки роботи, підкреслимо, що тенденція посилення освітньоміграційних намірів та міграційних потоків української освіченої молоді при збереженні її нинішніх особливостей є загрозливою, адже стає фактором безповоротної міграції, «витоку умів» з України. Тим більше, що опитана молодь відзначила, що ставиться до освітньої міграції та самих освітніх мігрантів досить позитивно.

Можна зробити висновок про те, що у вітчизняній системі вищої освіти є свої недоліки та проблеми, через які молодь обирає навчання за кордоном. Але допоки молодь все ж таки повертається після закордонного навчання до України, необхідно, щоб існувала дієва система підтримки молодих спеціалістів державою. Це й буде запорукою збереження інтелектуального та трудового потенціалу освіченої молоді, який і складає основу успішного соціально-економічного стану країни.

Вважаємо, що для виправлення ситуації, яка нині характеризується зміцненням зовнішньоміграційного потенціалу молоді та реальним «витоком умів» з України, повинна реалізуватися відповідна державна політика. В її рамках мають розроблятися спеціальні стратегії та програми, результати яких виведуть ситуацію в освітньому середовищі та на ринку праці на такий рівень, щоб українська молодь була б задоволена освітою, мала певні гарантії

після виходу на ринок праці, мала б змогу професійно розвиватися та розбудовувати нашу державу на рівні провідних країн світу.

Отже, для того, щоб молодь не залишала Україну назавжди, потрібна державна підтримка підростаючого покоління, що має забезпечувати:

- Якісну освіту, яка б відповідала сучасним європейським канонам, – для того, щоб молодь володіла професійним багажем знань, які відповідали зарубіжним знанням;
- Забезпечувати молодь першим робочим місцем, адже після завершення навчання, для освічених молодих людей постає проблема з побудовою професійної кар'єри, через що в них і формується потреба переїзду до іншої країни;
- Детально вирішувати проблеми молоді та їх причини виникнення на усіх рівнях – як на національному, так і на регіональному та місцевому.

АНОТАЦІЯ

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 18 рисунків, 17 таблиць; список використаних джерел налічує 41 найменування. Основний текст роботи займає 91 сторінку.

У вступі міститься виклад актуальності теми дипломної роботи, розкрито ступінь вивченості проблеми та її наукову новизну, сформульовано об'єкт та предмет, мету та основні завдання, наведено методи дослідження, дані про апробацію та публікації по темі, структур роботи.

Метою даної дипломної роботи є характеристика та визначення особливостей участі української молоді у освітніх зовнішньоміграційних процесах.

Об'єктом дослідження виступає зовнішньоміграційний вимір освітньої мобільності. Предметом дослідження є зовнішні освітньоміграційні процеси за участю української молоді у сучасну добу.

У першому розділі було розглянуто соціальну та освітню мобільність як соціологічні явища, освітньоміграційні процеси та їх розвиток в Україні в сучасну добу, охарактеризовано освітню міграцію як трендовий процес для українського суспільства.

У другому розділі проаналізовано рівень освітньоміграційних процесів української молоді за кордон, зроблено дискурс по статистичним даним та даним соціологічних досліджень за даною тематикою. Було проведено паралель між освітньою та трудовою міграцією та їх зв'язок з демографічним, економічним та соціальним благоустроєм країни в цілому.

У третьому розділі представлено дані емпіричних досліджень, зокрема здійснено вторинний аналіз результатів опитувань молодих людей м. Миколаєва стосовно їх ставлення та намірів (перший етап дослідження) та практичного досвіду (другий етап) в площині освітньоміграційного процесу.

Ключові слова: ОСВІТА, МОЛОДЬ, ОСВІЧЕНА МОЛОДЬ, ОСВІТНЯ МОБІЛЬНІСТЬ, ОСВІТНЯ МІГРАЦІЯ.

ANNOTATION

The thesis consists of an introduction, three sections, conclusions, a list of used sources and appendices. The work contains 18 figures, 17 tables; the list of sources used includes 41 names. The main text of the work occupies 91 pages.

The introduction contains a description of the relevance of the topic of the thesis, reveals the degree of study of the problem and its scientific novelty, formulated the object and subject, the purpose and main tasks, provides research methods, data on testing and publication on the topic, the structure of the work.

The purpose of this thesis is to characterize and define the features of participation of Ukrainian youth in educational processes.

The object of the study is the external migration dimension of educational mobility. The subject of the research are external educational migration processes with the participation of Ukrainian youth in the modern age.

In the first section, social and educational mobility was considered as sociological phenomena, educational processes and their development in Ukraine in the modern era, and educational migration was described as a trend process for Ukrainian society.

The second section analyzes the level of educational processes of Ukrainian youth abroad, makes a discourse on statistical data and data of sociological research on this topic. A parallel was drawn between educational and labor migration and their relationship to the demographic, economic and social improvement of the country as a whole.

The third chapter presents data from empirical studies, in particular, a secondary analysis of the results of surveys of young people of Mykolaiv regarding their attitudes and intentions (the first stage of the study) and practical experience (the second stage) in the plane of the educational process.

Keywords: EDUCATION, YOUTH, EDUCATED YOUTH, EDUCATIONAL MOBILITY, EDUCATIONAL MIGRATION.